

Havaları I: Esnaf Türküleri (İstanbul 1954), *Okullar İçin Halk Müziği ve Müsâmere Türküleri* (İstanbul 1965), *Okullar İçin Yeni Şarkılar ve Kahramanlık Türküleri* (İstanbul 1966), *Başını Vermeyen Şehit Gencosman* (İstanbul 1972), *İki Resimli Roman Bir Arada: Genç Osman* (yazan: Sadi Yaver Ataman – çizen: Hamit Yüksek) ve *Han Buyruğu* (yazan: Mehmet Taşdiken – çizen: Hasan Karal, İstanbul, ts.), *100 Türk Halk Oyunu* (İstanbul 1975), *Dümbüllü İsmail Efendi* (İstanbul, ts.), *Türk Halk Oyunları: 1 Barlar* (İstanbul 1977), *Mehmed Sadi Bey* (Ankara 1987), *Atatürk ve Türk Musikisi* (Ankara 1991), *Eski Türk Düşünleri* (Ankara 1992), *Türk Halk Musikisi ve Bağlama Metodu* (İstanbul, ts.), *Türk İstanbul* (haz. Süleyman Şenel, İstanbul 1997), *Eski Safranbolu Hayatı* (genişleterek yayıma haz. Süleyman Şenel, İstanbul 2004), *Reşad Ekrem Koçu: İstanbul Konuşmaları* (haz. Süleyman Şenel, İstanbul 2005), *Safranbolu'dan Uluyayla'ya (Yaşayan Orman)* (haz. Süleyman Şenel, İstanbul 2008).

İlk yazıları *Karadeniz Ereğli Dergisi* ve *Bartın Gazetesi*'nde yayımlanan Sadi Yaver Ataman'ın 1000'i aşkın makalesinin neşredildiği mecmua ve gazetelerden bazıları şunlardır: *Bizim Anadolu, Bizim Safranbolu, Bozkurt, Folklor, Halk Bilgisi Haberleri, Halk Eğitimi, Havadis, Hür Anadolu, Milliyet, Musiki Mecmuası (Yeni Musiki Mecmuası), Müzik ve Sanat, Sanat-Bilim ve Kültürde Orkun, Sivas Folkloru, Son Havadis, Son Posta, Tercüman, Toksöz, Türk Folkloru, Türk Folklor Araştırmaları, Türk Musikisi Dergisi, Ülkü, Varlık, Vatan, Yeni Asır, Yeni Sabah*. Plak ve yazılarının bazısında Emre Kayaoğlu takma adını kullanmış, bu arada bazı dergiler de çıkarılmıştır (makalelerinin yayımlandığı gazete ve mecmuaların tam listesi için bk. Şenel, *Sadi Yaver Ataman*, s. 6-7).

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Nebioğlu, *Türkiye'de Kim Kimdir*, İstanbul 1961-62, s. 89; Şenel Önal, *Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, s. 127; Süleyman Şenel, *Sadi Yaver Ataman*, İstanbul 1995; a.mlf., *Yücel Paşmakçı ile Türküler Üzerine*, İstanbul 2009; a.mlf., “Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Halk Müziği Araştırmaları”, *Folklor / Edebiyat*, sy. 17, Ankara 1999, s. 110, 116-117, 119; a.mlf., “Sansözzen, Muzaffer”, *DİA*, XXXVI, 155; Atınç Emnalar, *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, İzmir 1998, s. 893-895; Adnan Ataman, *Bu Toprağın Sesi: Halk Musikimiz* (haz. Süleyman Şenel). İstanbul 2009, tür.yer.; a.mlf., *Safranbolu*

Türküleri ve Oyun Havaları (haz. Süleyman Şenel), İstanbul 2009; Veysel Arseven, “Folklorlarımız: Sadi Yaver Ataman”, *TFA*, sy. 240 (1969), s. 5346-5348; Mansur Kaymak, “Folklorumuza Gönül Verenler: Sadi Yaver Ataman”, *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, 1/3, Ankara 1982, s. 106-107.

☞ SÜLEYMAN ŞENEL

ATİK, Ebû Bekir

(أبو بكر العتيق)

Ebû Bekr b. Hızır b. Ebî Bekr b. Mûsâ el-Ketsinâvî (el-Keşnî, el-Keşinâvî) el-Kenevî (1907-1974)

☞ Nijeryalı Ticânî şeyhi, âlim ve şair. ☞

Doğum tarihi 1909 ve 1911 olarak da kaydedilir. Hevsâ kabilesine mensup-tur ve çevresinde Shehi Abubakar Atiku Sanka diye tanınır. Büyük dedesi Mâlem Mûsâ Mey Risâle, Fûlânî lideri Osman b. Fûdî'nin kendi kabilesine karşı başlattığı cihad hareketi sırasında Nijerya'nın kuzeyindeki Katsina'dan daha güneydeki Kano'ya göç etmiş ve Kabara'ya yerleşerek Emîr İbrâhîm Dâbo'ya (1819-1846), dedesi Ebû Bekir de (ö. 1891) Sanka'ya gidip Muhammed Salga b. Hâc Ömer'e hocalık yapmıştır. Ebû Bekir Atik, büyük babaannesinin Ticânîyye müntesibi takvâ ehli bir kadın olan kız kardeşi Rahme bint Şeyh Abdülmelik tarafından yetiştirildi. Rahme'nin Malam Abba diye tanınan kocası İsmâil b. Muhammed'den Kur'an öğrendi; Ahdarî'nin *el-Muhtaşar'ı*, İbn Sa'dûn el-Kurtubî'nin *Urcûzetü'l-vildân'ı* ve Bûsîrî'nin *Şâhidetü'l-bürde'si* gibi eserleri okudu. Daha sonra dedesinin talebesi Muhammed Salga'dan fıkıh ve akaid tahsil etti. Bu hocası vasıtasıyla Ticânîyye tarikatına intisap etti; o sırada Kano'ya gelen Faslı Ticânîyye şeyhi Seyyide Hatice bint Muhammed el-Kâriâ'nın tavsiyesi üzerine onun tarafından “mukaddem” olarak tayin edildi (1933). Muhammed Salga'nın oğlu Abdullah babasının yerine ders vermeye başlayınca fıkıh tahsilini onun yanında tamamladı ve kendisinin yakın arkadaşı oldu. 1951'de hacca gitti. Mahmûd na-Salga diye tanınan Mahmûd b. Hasan ez-Zekzekî el-Kanevî'den nahiv ve akaid, Ebû Bekir b. Muhammed Mijinyava'dan da tasavvufa dair bazı metinler okudu, Ticânîyye tarikatının esaslarını öğrendi. Muhammed el-Alemî, Abdurrahman et-Tinbüktî, Ahmed b. Muhammed et-Ticânî'nin ahfadından Şerîf Saîd b. Ömer, Muhammed el-Fûtî Alfa Hâşim, İbrâhîm Niyâs (İnyâs), Kahire Ticânîyye

Zâviyesi şeyhi Muhammed el-Hâfız, Fas Zâviyesi şeyhi İdrîs b. Muhammed el-Âbid el-İrâkî, Âişe bint el-Kâriâ, Alfa Nûh el-Mâsinî ve Ahmed Mahmûd el-Fûtî gibi şahsiyetlerden Ticânîyye icâzeti aldı. İcâzetlerini *Hulâşatü'l-icâze bi-esânidi silsiletihe'l-münife* adıyla bir kitapta topladı (1360/1941). 1 Mayıs 1974 tarihinde Kano'da vefat etti.

Ebû Bekir Atik, Ticânîyye tarikatının önde gelen simalarından biri olarak tarikatın pîri Ahmed b. Muhammed et-Ticânî'ye ve bazı önemli kişilere, tarikat evrâdi ve telkin esaslarına, mukaddemlerin uyması gereken âdâba dair eserleriyle tanınmış, tarikat içinde kadınların rolü konusunda şeyhi İbrâhîm Niyâs'ın öncülük ettiği görüş ve uygulamaları desteklemiştir. Kadınların namazda imamlık yapamayacağından hareketle tarikatta da önderlik mevkiinde bulunamayacağını savunan görüşün doğru olmadığını belirtmiş, *Ref'û'l-iftirâz ve'l-melâm 'ammen kıddeme'l-mer'e li-telkîni virdi hâtimi'l-a'lâm* adlı risâlesinde bu konuyu ele almıştır. Ayrıca *Aşlû'l-emânî* adlı risâlesinde tarikat tarihi içinde görev almış mukaddem hanımlardan örnekler zikretmiş, *İfâdetü'l-mürîd bi-şerâ'îhi virdi şeyhine's-sedîd*'in üçüncü bölümünde kadınların tarikatta mukaddem görevine tayin edilmesinin İslâm esaslarına uygun olduğunu ispata çalışmıştır (bu konuda bk. Paden, s. 138-139; McGarvey, s. 104; Adnani, s. 125). Hocası Muhammed Salga'nın medresesi gibi bir eğitim kurumu açarak öğretim ve irşad faaliyeti gösteren Atik'in talebe ve müridleri arasında Şerîf İbrâhîm Sâlih, Ahmed b. Ali Ebû'l-Feth el-Yervevî, Mâlem Belârbi Cifâ diye bilinen İbrâhîm b. Hârûn, Ebû Bekir el-Miskîn ve Yahyâ Cibiyâ'nın adları anılır. Atik hakkında Şeyh Ömer Abdullâhî (Shehu Umar Abdullahi, *Alhaji Malam Abubakar Atiku, One of the Influential Leaders of the Tijaniyya Order in Kano*, Bayero University, Department of Islamic Studies / Kano 1973) ve M. A. Umar (*The Major Writings of Ash-Shaykh Abu Bakr Atiq*, 1979, Bayero University) birer bitirme tezi, Abdürrezzâk Mustafa Balogun Solagberu da tasavvufa dair eserleri üzerine bir doktora tezi (*A Study of Sûfi Works of Shaykh Abû Bakr Atiq*, 2009, University of Ilorin) hazırlamıştır.

Eserleri. 1. Bezlü'n-nedâ fî hal-li elfâzi şâhideti “Maķâmün ledâ” (Zaria 1361/1941, Cezûlî'nin *Delâ'ilü'l-hayrât'*ında zikrettiği Hz. Peygamber'in adlarıyla ilgili *en-Nürü'l-lâmî' fi*

medhi'l-habibi's-seff adlı manzumesiyle birlikte). **2.** *İthâfû'l-iḥveti'l-ezkiyâ' bi-sireti ḥatmi'l-evliyâ'*. Şeyh Ahmed b. Muhammed et-Ticânî'ye dair 234 beyitlik bir manzumedir (Abeokuta 1365/1945; Kahire 1380/1960). **3.** *Kaṭfû's-simâri'l-yânî'a bi-naẓmi menşûri'l-veşâyâ li-şeyḥine't-Ticânî el-câmî'a*. Ahmed et-Ticânî'nin vasiyetleri hakkında 1056 beyitlik manzum bir eserdir (Kahire 1366/1946). **4.** *İthâfû (İrşâdû)'l-aḥibbâ' bi-zikri vaḳ'ati Uḥud ve men kâne bihâ mine's-şühedâ'*. Alfa Hâşim'in Uhud şehidleriyle tevessülü konu alan şiirinin şerhini ve aynı konuda Atık'in yazdığı şiiri içerir (Kahire 1371/1952, *Fethu'l-aḥad* adlı eseriyle birlikte; Kano 1380/1960). **5.** *el-Ḥallû ve'l-iḥlâk li-işârâti Miftâḥi'l-aḡlâk*. Kendi eserinin şerhidir (Kahire 1952, 1972). **6.** *el-Feyzû'l-hâmî' fi terâcimi ehli's-sırri'l-câmî'*. Önde gelen Ticânî şeyhlerinin biyografisine dair olup *Mefâtîḥu'l-aḳfâl fi't-tevessül bi-ekâbiri'r-ricâl* adlı kendi eserinin genişletilmiş şeklidir (Kahire 1375/1955, 1376/1956). *Mefâtîḥu'l-aḳfâl*, Hz. Peygamber'in ve Ticânî'nin kendilerine "feth-i ekber" vaat ettiği on kişi ile Ticânî'nin "ezkâr-ı tahsin"i tâlim ettiği dokuz kişi hakkında yazılmış manzum bir eserdir. **7.** *el-Fethu'n-nûrânî fi beyânî vechi'l-insilâḥ 'an evrâdi'l-meşâyih li-aḡzi virdi't-Ticânî* (Kahire 1377/1958, Ahmed Ticânî Osman'ın *Ref'u'l-ḥarac* ve Muhammed Bello'ya nisbet edilen *Taḥkiḳu'l-mürîbin ve'l-müşekkikîn ve'l-münkirîn* adlı eserleriyle birlikte). **8.** *Taḥzîru'l-i-şâbeti'l-Aḥmediyyeti't-Ticâniyye mine'l-i'tirâz bi-ekâvîli'n-Nefeḥâtî'n-Nâşiriyye*. Kâdiriyye-Semmâniyye şeyhi Nasiru Kebara'nın *en-Nefeḥâtü'n-Nâşiriyye fi't-tariḳati'l-Ḳâdiriyye* adlı eserine reddiyedir (Kano 1958). **9.** *Fethu'l-aḥad fi't-tevessül bi-bâkî şühedâ'i Uḥud*. Alfa Hâşim'in Uhud şehidlerine dair şiirinin ilâvelerle mezcedilmiş şeklidir (Kahire 1381/1961). **10.** *eş-Şârimü'l-meşrefî el-meslûl 'ale'l-münkiri'l-ğabi*. Nasiru Kebara'nın adı geçen eserine karşı yazılan diğer bir cevaptır (Zaria 1379/1969). **11.** *'Aybetü'l-fuḳarâ' fi medḥi ḥâtimi'l-evliyâ'*. Ahmed et-Ticânî'nin methine dair doksan dokuz beyitlik bir manzumedir (Kano 1389/1969). **12.** *Hediyetü'l-aḥbâb ve'l-hullân*. Atık'in, talebesi İbrâhim b. Hârûn tarafından derlenen ve 3000 civarında beyit içeren divanı olup Muhammed el-Emin Ömer tarafından neşredilmiştir (eş-Şeyḥ Ebû Bekir 'Atîḳ ve divânühü

Hediyetü'l-aḥbâb ve'l-hullân, Kahire 1988). **13.** *İthâfû'l-muḥtâc bi-ṭurfe-ti'l-hâc fi's-şalât 'alâ şâhibi't-tâc*. İbn Âşir el-Fâsi'ye ait *el-Mürşidü'l-mu'în*'e Meyyâre'nin yazdığı şerh üzerine Mehdi el-Vezzânî'nin, Muhammed Tayyib İbn Kîrân'ın yazdığı şerh üzerine de Muhammed b. Kâsım el-Kâdirî'nin kaleme aldığı ḥâşiyelerden hacların okuması için derlediği salavatı içerir (Kano, ts.). **14.** *İfâdetü'l-muttaḳîn bi-edilleti şıḥḥati mâ 'aleyhi'z-zâkirûn*. Toplu zikre yönelik eleştirilere cevaptır (İbadan, ts.).

Atık'in diğer bazı eserleri de şunlardır: *Ṭarâ'ıḳu'l-vüşûl ilâ ḥazreti'llâhi ve'r-resûl* (Abeokuta 1365/1945, *İthâfû'l-iḥveti'l-ezkiyâ'* ve *Miftâḥu'l-aḡlâk* adlı eserleriyle birlikte); *Aşlû'l-emânî* (Kahire 1956); *Müfîdetü'l-hullân fi işbâti vü-cûbi'l-mürebîn fi külli zamân* (İbadan 1383); *İbrîḳu'l-feyzi'r-rabbânî fi medḥi ḥalîfeti's-seḡḡ et-Ticânî* (Zaria 1963); *Neşru ṭibi'l-âs fi'r-riḥle li-ziyâreti seyyidînâ Ebi'l-Abbâs bi-Fâs* (Kahire 1969); *Tefrîḥu ḳulûbi eḡyâibi'l-enfâs bi-zikri'l-avde li-ziyâreti'l-ḳuḫbi'l-mektûm seyyidînâ Ebi'l-Abbâs b. Muḥammed et-Ticânî bi-medîneti Fâs* (Kahire 1392/1972); *İfâdetü'l-mürîd bi-şerâ'îti virdi şeyḥine's-sedîd* (Kahire 1392/1972); *Menâhilü'r-reşâd fi'l-ecvibe 'an es'ileti ehli Tşâd* (Kahire 1395/1975); *Şemerâtü'l-envâr fi't-tevessül bi'n-nebiyyi'l-muḥtâr* (Kano, ts.); *Tezyînü's-sülûk bi-târîḫi mâ li-ḥuşni Kanû mine'l-mülûk* (Abadan Üniversitesi Ktp., nr. 586/82).

Ebû Bekir Atık'in çoğu risâle tarzında olan eserlerinin bir kısmı da ihtiva ettiği ilk risâlenin adı verilen derlemeler (mecnûa) şeklinde neşredilmiştir: I. Mecnûa (Kano 1384/1964): *İfâdetü'l-mürîd bi-şerâ'îti virdi şeyḥine's-sedîd*, *Fütûḥâtü'l-mennân fi ecvibeti es'ileti'l-iḥvân, en-Nâşiḥa ilâ kâffeti ehli't-tariḳa*. II. Mecnûa (Vâd Medeni/Sudan 1376/1956): *Ref'u'l-i'tirâz ve'l-melâm 'ammen ḳaddeme'l-mer'e li-telḳini virdi ḥâtimi'l-a'lam*, *el-Füyûzâtü'r-raḥmâniyye fi'l-aḡlâḳi'l-Aḥmediyyeti't-Ticâniyye, Ḥuşûlü'l-emânî fi'l-muḳaddemi't-Ticânî*. III. Mecnûa (Kahire 1375/1957, 1391/1971): İlk iki derlemedeki risâlelere ilâveten *Ref'u'l-eküf fi'l-merreti'l-aḡî-re mine'l-Cevhere aḥiri'l-vazîfe, İstihbâbu ḳırâ'ati ḳaşîdeti İbni's-Şâ'ih* adlı çalışmalarını ihtiva eder. IV. Mecnûa (Kahire 1392/1972): Üç derlemedeki eserlerin yanında *Tenbihü'n-nübehâ' li-ellâ yaḡtarrû bi-ḳavli's-süfehâ'*,

el-Feyzû'l-hâmî' fi terâcimi ehli's-sırri'l-câmî', *İrşâdû'l-aḥibbâ' fi nuşûşi taḥrimi't-tabaḡa*, *Tenbihü'l-iḥvân bi-nuşûşil-a'yan fi taḥrimi'd-duḥân* (bir önceki eserinin şerhi), *İbrâzû'd-deḳâ'ıḳi'l-kâmine fi'n-nûri'l-bârîḳ* adlı eserlerini içerir. V. Mecnûa (Abeokuta 1365/1945; Kahire 1380/1960): *İthâfû'l-iḥveti'l-ezkiyâ' bi-sireti ḥâtimi'l-evliyâ'*, *Miftâḥu'l-aḡlâk fi medḥi ḥabibi'l-ḥal-lâk*, *Ṭarâ'ıḳu'l-vüşûl ilâ ḥazreti'llâhi ve'r-resûl*. Atık, İbrâhim Niyâs'ın *ed-Devâvînü's-sit* adlı eserine de bir ta'lik yazmıştır (Beyrut 1985) (eserleri için ayrıca bk. Hunwick, II, 289-300).

BİBLİYOGRAFYA :

J. N. Paden, *Religion and Political Culture in Kano*, Berkeley 1973, tür.yer.; a.mlf., *Faith and Politics in Nigeria*, Washington 2008, s. 23, 56, 83, 84, 88, 90-95; J. O. Hunwick, *Arabic Literature of Africa: The Writings of Central Sudanic Africa*, Leiden 1995, II, 188, 262, 268, 269, 287-300, 327, 328, 332, 551; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., "The Arabic Literary Tradition of Nigeria", *Research in African Literatures*, XXVIII/ 3, Bloomington 1997, s. 211, 215; R. Loimeier, *Islamic Reform and Political Change in Northern Nigeria*, Evanston 1997, s. 31, 46, 50, 79, 101; C. Gray, "The Rise of the Niassene Tijaniyya, 1875 to the Present", *Islam et islamismes au sud du Sahara* (ed. Ousmane Kane - J.-L. Triaud), Paris 1998, s. 66-67, 70; Bâbâ Yûnus Muhammed, *Fihrişü maḥṫûṫâti Mektebeti Câmî'ati Abâdân - Nicîryâ* (nşr. J. O. Hunwick), London 1421/2001, s. 103; Ousmane Kane, *Muslim Modernity in Postcolonial Nigeria*, Leiden 2003, s. 72, 155; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Mu'cemü'l-mü'elîfine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 129; Jillali El Adnani, *La Tijâniyya, 1781-1881: Les origines d'une confrérie religieuse au Maghreb*, Rabat 2007, s. 123-127; K. McGarvey, *Muslim and Christian Women in Dialogue: The Case of Northern Nigeria*, Bern 2009, s. 104; Rüdiger Seesemann, *The Divine Flood: Ibrahim Niassé and the Rots of a Twentieth-century Sufi Revival*, New York 2011, s. 103, 179-180, 182, 184, 198-200, 204, 209, 287, 294; Muhammed er-Râdi Kennûn el-Hasenî, *el-Fihrişü's-şâmil li-mü'elîfâti't-tariḳati't-Ticâniyye*, Rabat, ts. (Dârü'l-emân), s. 7, 9, 25, 27, 36, 52, 54, 60, 68; Y. A. Quadri, "Ibrahim Niassé (1902-75) A Tijaniyyah Shaykh", *Islam and the Modern Age*, XVI/2, New Delhi 1985, s. 111; A. S. Hutson, "The Development of Women's Authority in the Kano Tijaniyya, 1894-1963", *Africa Today*, XLVI/3-4 (1999), s. 43-64; Yusef Tseleq, "The Rise of Islamism in Nigeria: An Interdisciplinary Analysis of Religious Violence", *The University of Alabama McNair Journal*, IX (2009), s. 171-172; Abdur-Razzaq Mustapha Balogun Solagberu, "A Presentation of Extracts from Selected Arabic Sûfi Manuscripts in Ilorin, Nigeria", *Ilorin Journal of Religious Studies*, II/2, Ilorin 2012, s. 73, 78, 87; Kebâ İmrân, "'Atîḳ, Ebû Bekr b. Hıdır", *Mv.AC*, XXI, 294-297; A. Brigaglia, "Abû Bakr al-'Atîḳ", *Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2014, fas. 1, s. 6-8.